

VEDA, MORÁLKA A AKTUÁLNE PROBLÉMY SPOLOČENSKÉHO ROZVOJA

MILAN ŠTEFANKO, Fakulta vysokej školy politickej ÚV KSČ, Bratislava

ŠTEFANKO, M.: Science, Morale and Topical Problems of Social Development.
Filozofia 42, 1987, No. 3, p. 358.

The materialization of the strategy of acceleration of the economic and social development posits the question of moving forces, capable to enforce a constructive solution of tasks which follow from this strategy. It concerns the formation of worldview attitudes, value orientation and moral norms. It means also the rising of the efficiency and importance of the subjective factor by means of which the development of moral consciousness is linked with the struggle against tendencies of the rise and reproduction of anti-social phenomena and with the development of positive qualities of all working people who contribute towards the fulfillment of social aims. Their solution is connected with the application of sciences in the process of acceleration and they can be fulfilled successfully if they become a part of the current consciousness. Deep revolutionary changes in the social movement require acceleration of the development not only of science alone, but also fundamental changes in the relation of the society to it. The sphere of deciding today needs synthetic conclusions, recommendations and prognoses instead of accumulating of partial knowledge, concentrated in specialized disciplines. In this connection the author calls attention to the danger of pragmatism and voluntarism which may proceed from the underdevelopment of scientific cognition or from an ignorant attitude towards it.

XVII. zjazd KSČ a KSS vytýčili náročné úlohy v rozvoji národného hospodárstva a ostatných sfér spoločenského života. Základný prostriedok, ktorým sa majú dosiahnuť, je urýchlenie všetkých oblastí spoločenského života. Realizácia politiky urýchľovania, prestavby a dosahovania kvalitatívne nového stavu spoločnosti je „nemysliteľná bez aktivizácie ideovo-tvorivej činnosti, bez spoľahlivého vedeckého zabezpečovania praktických opatrení na zdokonalenie spoločenských vzťahov rozvíjajúceho sa socializmu“ — povedal na Všeľvázovej porade vedúcich katedier spoločenských vied na sovietskych vysokých školách 1. októbra 1986 v Moskve generálny tajomník ÚV KSSZ Michail Gorbačov (1, s. 6). Úlohy sú podobné našim, pretože v období vedecko-technickej revolúcie je úspešný postup spoločnosti úzko spojený s rozvojom vedy, ktorá je najefektívnejším výrazom poznávacej aktivity. Postoj k vede a jej praktickému uplatňovaniu v živote človeka a spoločnosti má preto dôležité morálne a politické aspekty.

Dnešné ľudstvo rieši kardinálne úlohy, ktoré sa nedajú odkladať. Nie je to len otázka mieru, ktorá má politický, ale aj morálny význam. Sú to aj nepriaznivé dôsledky rozvoja vedecko-technickej revolúcie, ale i problémy, ktoré vznikajú z nedostatočného vedecko-technického rozvoja. Jestvuje mnoho globálnych problémov, ktoré majú morálny a ne-

príjemný politický dosah, pretože sa priamo alebo nepriamo dotýkajú každej spoločnosti a každého človeka na našej zemeguli. Nie je preto ani náhodné, že sa podobné otázky stanú predmetom rokovania Svetového filozofického kongresu, ktorý sa uskutoční na budúci rok v anglickom Brightone.

Socialistické krajiny skúmajú spôsoby rýchlejšieho uplatnenia výtvarných vedecko-technickej revolúcie a jej spojenie s prednosťami socializmu. Pri cieľoch, ktoré si kladieme, sa nepochybne objaví otázka hybných síl, prostredníctvom ktorej sa presadzujú konštruktívne riešenia všetkých uvedených problémov, či už v rámci socialistického spoločenstva alebo vo svetovom meradle. Otázky sa budú formulovať nepochybne celkom inak ako doteraz a dotknú sa vytvárania aktuálnych politických a morálnych postojov nielen jednotlivcov, ale aj strán a ďalších spoločenských síl a zohrajú svoju úlohu aj v súčasnom ideologickom boji. Buržoázne filozofické teórie už tým, že sú buržoázne, obsahujú z ideologickej stránky vždy protisocialistický náboj. Na druhej strane však aj v buržoáznej filozofii je mnoho humanistických iniciatív, ktoré si treba všimnúť a z ktorých vyplývajú určité a vzhľadom na dobu, v akej žijeme, nie bezvýznamné morálne konzekvencie. Takto sa na ne budeme musieť pozerieť, a tým preverovať nosnosť filozofických koncepcií a ich protirečivú úlohu v nadstavbe buržoáznej spoločnosti. Z tohto hľadiska aj naša filozofická teória bude musieť ešte viac zdôrazňovať význam svetónázorových postojov, hodnotovej orientácie a morálnych noriem. Pri riešení praktických úloh takmer nikdy nevystupujú filozofické problémy v „čistej podobe“. Rozvíjajú sa v sociálnych a gnozeologických súvislostiach konkrétnej tvorby a majú konkrétne vplyv na hospodárske, sociálne, ideologické, morálne, kultúrne pôsobenie vôbec. Preto sa od marxisticko-leninskej filozofie očakáva, že pomôže dosiahnuť veľké intelektuálne úspechy, syntetizovať poznanie v oblasti prírodných, technických a spoločenských vied a pri tvorivom objasňovaní nových javov a životných procesov. „Sama teoretická činnosť sa stáva jednou z najdôležitejších hybných síl socialistickej a komunistickej výstavby a najdôležitejším nástrojom prestavby“ [1, s. 6].

Úlohy, ktoré si dnes spoločnosť kladie, nie sú dané len možnosťami ekonomiky. Nevyhnutnosť urýchlenia spoločenských procesov diktuje budúca perspektíva uspokojovania potrieb občanov a zaistenie obranyschopnosti socialistického spoločenstva. V tom je praktický a humánný, morálny a politický obsah cieľov, ktoré napĺňame.

Spoločnosť dnes mobilizuje všetky sily, aby splnila vytýčené úlohy. Usiluje sa zvýšiť efektívnosť a význam subjektívneho faktora, v ktorom sa rozvoj morálneho vedomia dotýka dvoch základných aspektov: na jednej strane treba čeliť tendencii vzniku a reprodukcii protispoločenských javov, počnúc porušovaním základných morálnych noriem až po najrôznejšie druhy porušovania zákona a hospodárskej kriminality. Tieto javy majú negatívne dôsledky nielen na vývoj hospodárstva, ale nepriamo

ovplyvňujú vedomie ľudí socialistickej spoločnosti. Problém bol predmetom rokovania Predsedníctva ÚV KSČ vo februári 1983, ktoré vyzvalo všetkých komunistov i nečlenov strany za rozvinutie širokej aktivity pracujúcich do boja proti porušovaniu zásad socialistickej zákonnosti, morálky a disciplíny a všetkých negatívnych javov. Na druhej strane sa spoločnosť usiluje rozvíjať pozitívne vlastnosti hospodára, vedúceho pracovníka, učiteľa, vedca, robotníka, slovom všetkých pracujúcich, ktorí môžu prispieť k plneniu spoločenských úloh. Je to spojené nielen s vynakladaním fyzickej práce a intelektuálnych síl, ale aj s presvedčením o ich reálnosti, ochotou plniť ich, teda s uplatňovaním vôľových vlastností, ktoré sa dotýkajú oblasti morálky. Preto im treba aj venovať zvláštnu pozornosť. Závisí to z veľkej časti od celého systému vzdelania a výchovnej práce, „v akej miere budúci inžinieri a agronómovia, lekári a učitelia... budú vedieť spojiť znalosti na úrovni najnovších poznatkov súčasnej vedy a odbornú kompetenciu s ideovým presvedčením, politickou zrelosťou, vysokou morálnou a spoločenskou aktivitou“ (1, s. 6).

Ak sa v politických dokumentoch pri teoretickej a praktickej formulácii úloh spojených s urýchlením pripisuje vede prvoradý význam, tak je to vyjadrenie základného postoja socialistickej spoločnosti k hodnote vedy a jej možných technických aplikácií, ako aj jej možností pri riadení spoločenských procesov. Dotýka sa to politického i morálneho vedomia, nielen teoretického, ale aj každodenného. Veda sama odtrhnutá od politiky a morálnych súvislostí by mohla poskytnúť len veľmi málo z toho, čo poskytnúť môže. Podstatou stratégie urýchlenia, ktorú vypracovali zjazdy, je však to, že veda sa musí stať majetkom nás, že si už viac nemôžeme dovoliť rozvíjať prax bez vedeckých poznatkov, to znamená celkom závažne musíme robiť z vedy nástroj praxe v najširšom meradle a hodnotiť ju podľa existujúcich politických a morálnych kritérií, a to či už ide o zavádzanie novej techniky a technológie do výroby alebo formovanie nového myslenia, či výchovu nového človeka. Ide o premenu vedy na „všeobecný intelekt“, ak máme použiť v tejto súvislosti Marxove slová.

Hodnotu vedy si neuvedomujeme len my. Napriek ohromným technickým aplikáciám vedy a výtvarným technickým génom existuje v kapitalistickej spoločnosti ohromná nevedomosť, tmárstvo, niekedy celkom zámerné ohlupovanie ľudí. Rast iracionálnych tendencií v buržoáznom vedomí svedčí o tom, že v kapitalistickej spoločnosti existujú spoločenské sily, ktoré majú mnoho a často celkom odlišných dôvodov, prečo sa nesprávať pozitívne k jej rozvoju. Vedecko-technická revolúcia priniesla nesmierny rast materiálnych a duchovných možností, ale za určitých podmienok sa stávajú jej výtvary hrozbou pre život na Zemi. Jej výsledky sa diametrálne odlišne premietajú do protikladných spoločenských systémov, jej rozvoj v podmienkach imperializmu vyúsťuje do militarizmu, ktorý ovplyvňuje smer technicko-praktických operácií. Je preto pochopteľné, že vzťah k vede a jej možnostiam zaujíma dnes dôležité miesto

nielen v sociálno-politických teóriách, ale je nosným kameňom určitých politických, hospodárskych, morálnych a iných koncepcií, a to tak v buržoáznych krajinách ako aj u nás. Pozitívny alebo negatívny vzťah k vede odráža veľmi podstatne spoločenské postavenie ideológie a má dôležité morálne aspekty.

Stratégia urýchlenia si dnes vyžaduje rozvíjať vednú politiku, ktorá bude sledovať proporcionálny vývoj jednotlivých oblastí vedy, pohyb a prípravu vedeckých kádrov, dynamiku štruktúry vedeckých inštitúcií, smery v riadení a štruktúre vedeckých kolektívov, spôsob odmeňovania vedeckej práce, individuálnej alebo kolektívnej a pod. Toto všetko sa dotýka oblasti morálky (aj keď sa nestalo predmetom pozornosti etiky), lebo ovplyvňuje hodnotu vedeckých výsledkov, ktoré v podobe syntetických záverov možno využiť v decíznej sfére i pri tvorbe politických, hospodárskych a iných rozhodnutí.

Úlohy spojené s uplatnením vedy v procese urýchlenia možno úspešne plniť iba vtedy, ak sa stanú aj záležitosťou každodenného vedomia. Hnutie brigád socialistickej práce, brigádne formy odmeňovania, hnutie vynálezcov, všetky tieto prejavy spoločenského pohybu akceptujú vedu. Môžu mať širokú perspektívu len vtedy, keď sa zaručia a vytvoria podmienky pre tvorivé oboznamovanie sa s jej výsledkami, sprevádzané vytváraním podmienok pre urýchlené zavádzanie jej výsledkov do praktického života. Konzervativizmus a zotrvačnosť sa z hľadiska nových úloh stávajú tak morálnou, ako aj politickou otázkou: morálnou preto, že ovplyvňujú negatívne výsledok práce, znižujú účinnosť uplatňovania zásady odmeňovania podľa množstva a kvality práce. Zotrvačnosť a ľahostajnosť k vede má za následok menšie výkony, a teda aj menší podiel na rozdeľovaní spoločenského bohatstva, čo má politický aspekt a význam.

Ak teda chceme dosiahnuť hlboké a revolučné zmeny v spoločenskom pohybe, musí sa dosiahnuť urýchlenie pohybu nielen vo vedách samotných, ale musia nastať aj viaceré podstatné zmeny vo vzťahu spoločnosti k nim (1, s. 7). Iba takýmto spôsobom sa bude môcť naplniť harmónia poznania, dobra a krásy, o ktorej kedysi snívali Sokrates a Platón, iba takým spôsobom sa v celej šírke stane poznanie koncentrované vo vedách nástrojom vlády človeka nad prírodou (o čom sníval F. Bacon) a nad spoločnosťou a naplniť proces veľkej syntézy prírodných, spoločenských a technických vied, pred ktorou dnes stoja. Špecifické úlohy v tejto syntéze bude mať filozofia i etika. Za najdôležitejšie však nepochybne bude treba považovať premeny výsledkov vied do jazyka politiky a morálky, teda do jazyka praktickej filozofie (ako by povedal Aristoteles), aby čo najúčinnejšie mohli ovplyvniť sféru praktického života. Tieto otázky sa dotýkajú politickej i morálnej angažovanosti a zánietenosti vedcov, filozofov a všetkých, ktorí si uvedomujú silu vedy, perspektívu jej budúceho pozitívneho vývoja, ale i možnosti možného zneužitia jej výsledkov, ktorí si uvedomujú jej výrobnú a spoločenskú

účinnosť a vážnosť, ktorá jej dnes ešte neprislúcha vždy takým spôsobom, ako sa to na obdobie vedecko-technickej revolúcie a potreby intenzifikáčného procesu patrí. V straníckych dokumentoch sa dnes konštatuje, že „vedecko-technický rozvoj sa dnes ešte nestal osou národohospodárskeho plánovania“.

Decízna sféra dnes stále naliehavejšie požaduje namiesto hromadenia čiastkového poznania koncentrovaného v špeciálnych vedách syntetické závery, odporúčania a prognózy. Každý, kto má skúsenosť s tvorbou podobných materiálov, vie, akú ohromnú politickú a morálnu zodpovednosť si vyžaduje ich príprava. Nemožno ich získať jednoduchou dedukciou, odvodiť zo vžitých a „vyskúšaných“ explanačných schém. Preto v sebe vždy skrývajú určitú mieru rizika, možného omylu. Preto sú náročné na morálnu a politickú zodpovednosť, ktorá sa ešte zvyšuje príliš veľkou a mimoriadne úzkou špecializáciou poznania a mlčaním okolo páličivých problémov, skutočnosťou, že niekedy chýbajú tvorivé a podnetné diskusie a pod. Príčina nie je snáď (alebo aspoň nie vždy) v nedostatku intelektuálnych podnetov, ale nedostatku morálnej odvahy a zodpovednosti.

Vo vede sú potrebné diskusie vyúsťujúce do principiálnych výsledkov, syntetických záverov, ktoré sa niekedy tvoria aj zo zdanlivo celkom protichodných stanovísk. Nevzťahuje sa to len na diskusie v spoločenských vedách, ale aj v iných vedách, kde dochádza k polarizácii názorov. Táto polarizácia bude vystupovať do popredia predovšetkým teraz, keď sa začnú rozvíjať diskusie o najefektnejších spôsoboch a postupoch, ktoré majú byť účinné na dosiahnutie stanovených cieľov. Bude si to vyžadovať nielen vyššiu toleranciu a úctu k iným názorom na jednej strane, ale aj súčasné zachovanie pevnej a jasnej ideologickej pozície na druhej strane. Stanoviská sa nemôžu stupňovať len vyhľadávaním argumentov na podporu vlastných názorov, ani z potreby vyvrátiť názory protivníka, aj keby to mal byť buržoázny autor, ale z potreby vytvárať všeobecnejšie koncepcie, ktoré budú použiteľné v oblasti politického a hospodárskeho rozhodovania a plánovania. Zjemňovanie problémov a diferenciacia celej teórie síce má úzko teoretický a profesionálny význam, ale znižuje význam teórie a jej použiteľnosť pre decíznu sféru a oblasť každodenného vedomia, teda aj jej dôsledky pre praktické morálne konanie ľudí. Obrovská špecializácia, ktorá nie je sprevádzaná syntetickými závermi v oblasti filozofických a vôbec spoločenských, ale aj iných vied, znemožňuje, alebo aspoň sťažuje spoločenskú účinnosť vedeckej teórie, ba môže aj celkove znižovať úlohu a význam všeobecnofilozofických diskusií vo fundamentálnych otázkach. Prílišná špecializácia vzdaluje vedu každodennému vedomiu, a môže napomáhať ilúzii, že bez vedy sa možno obísť. V každodennom vedomí sa potom vytvárajú postoje a hodnotové normy bez tých účinných prostriedkov, ktoré by mohla poskytnúť filozofická alebo vôbec vedecká teória. Oslabujú sa tým mechanizmy, ktoré majú sprostredkovať poznanie do praxe. Treba hľadať

nové možnosti, ktoré by neznižovali význam vedeckých teórií, ale vyvolávali, resp. oživovali by záujem najširšej verejnosti. Je morálnou povinnosťou všetkých, ktorí pracujú v oblasti vedy, aby poukazovali na praktický význam a použiteľnosť vedeckých poznatkov a neostávali ľahostajnými k skúmaniu živých procesov v oblasti výroby, intenzifikácie, kvality práce, pracovnej disciplíny, životného prostredia i medziludských vzťahov, ale ani k osudu vedeckých poznatkov.

Ignorovanie poznania, syntetických záverov môže vyúsťovať do pragmatických rozhodnutí i k voluntaristickým manierom. Boj proti pragmatizmu a voluntarizmu v praxi sa preto v straníckych uzneseniach považuje za dôležitú politickú úlohu. Pokiaľ vychádzame z toho, že tieto javy súvisia s nevyužívaním existujúceho poznania, ľahostajnosťou voči nemu alebo z neochoty rešpektovať ho, k politickému aspektu sa pridružuje aj aspekt morálny a obidva sa dotýkajú systému kádrovej práce, ktorej obsah v prvom rade musí zvažovať potreby stratégie urýchlenia hospodárskeho a sociálneho rozvoja. Predovšetkým tieto javy súvisia s nedostatočným poznaním.

Vedecká teória vychádza pri prekonávaní pragmatizmu a voluntarizmu v praxi (ako prejavov subjektivismu) z pojmu zákona ako rozvíjajúcej sa podstaty, objasňuje vyvíjajúci sa organický celok, ktorý si vytvára určité orgány, adaptačný mechanizmus (a určitých orgánov sa zbavuje podľa zákona vývoja organických celkov), ktorého prejavom sú formy činnosti indivíduí, spoločenských skupín, tried, strán, štátov atď. Ide o formy činnosti, umožňujúce perspektívnu adaptáciu určitých subjektov morálnych, právnych, skupinových, straníckych a iných noriem, vnútropodnikových a iných predpisov, obsahu vzdelávania, v zmýšľaní ľudí a vôbec v reálnom vedomí určitej spoločnosti. Vytvorenie, existenciu a fungovanie takýchto adaptačných mechanizmov napomáha celá nadstavba.

Vytvorené mechanizmy, ktoré sa odrážajú v morálnom a politickom vedomí, fungujú efektívne vždy len určitú dobu, ktorej dĺžka závisí od rôznych okolností. Ani v bežnom živote, ani v každodennom vedomí, ani vo vede však nedochádza krevolučným prevratom každý deň. Aj veda má svoju každodennosť. Jej úlohou je však hľadať najefektívnejšie formy činnosti, pretože je najefektívnejšou formou ľudského poznania. Veda má schopnosť plniť túto úlohu v ďalekej perspektíve, čo každodennému vedomiu nie je dané. Je známe, že za určitých okolností možno niekedy úspešne konať aj na základe nepravdivých a nevedeckých koncepcií, nemožno však tak konať v ďalekej perspektíve. Z hľadiska perspektívneho vývoja celku môže byť každé konanie, ktoré nevychádza z vedy a ňou poznaných zákonitostí nevyhnutne neefektívne, viesť do slepej uličky a mať aj ďalekosiahle morálne, politické, ekonomické či iné dôsledky.

Využívanie poznatkov vedy v praxi však neraz vedie k prevratným zmenám, ktoré si vyžadujú nové myslenie, opustenie starých konceptov, ba i morálnych a hodnotových noriem, návykov, tradícií a podobne, čo

je často bolestivý proces. Snaha o efektívne riešenie spoločenských problémov a racionálne zmeny v spoločnosti vedie k žiadostivosti, smáde po vedeckých poznatkoch. Prehodnocuje sa činnosť doterajších mechanizmov, čo diktuje riešiť praktické úlohy, ktoré sa budú môcť úspešne skúmať len vtedy, ak jednotlivci, spoločenské skupiny, triedy, politická, právna i morálna nadstavba budú na ne adekvátne reagovať.

Po prvé treba cieľavedome pôsobiť na zmenu podmienok, ktoré boli doteraz v základe existujúcich adaptačných mechanizmov. Po druhé treba vytvárať podmienky, ktoré by nútili akceptovať vedecké teórie ako najefektívnejší výraz ľudskej poznávacej aktivity a vylučovali alebo aspoň sťažovali spôsoby dlhých, únavných a neefektívnych skúšok a omylov, alebo sa riadili cudzou a k tomu ešte nie vždy najlepšou skúsenosťou.

Obsah myslenia je spoločensky determinovaný, a to či už máme na mysli jednotlivého človeka, skupiny ľudí, triedy, ľudstvo. Je vždy odrazom určitého celku a zároveň jeho elementom. Musí teda nielen v politickom, právnom, ale i v morálnom aspekte rešpektovať potreby celku. Disproporcia vedie k vzniku protirečenia priamo v podstate i obsahu fungovania celku. Výrazom tejto „choroby“ je nežiadúce protispoločenské správanie, či konanie jednotlivca, celej spoločnosti (lebo i spoločnosť môže ničiť podmienky svojej existencie), spoločenstva a v súčasnosti aj celého glóbu. Individuá sa svojim neadekvátnym myslením a správaním dostávajú do stále väčších protirečení s potrebami vývoja celku. Pôsobia v jeho rámci retardačne, odcudzujú sa mu, stále viac napomáhajú neefektívne fungovanie celku. V praxi to plodí najrozličnejšie prejavy pragmatizmu, a to tak u jednotlivcov, hospodárskych jednotiek, ako aj štátov. Navonok nikto nič nenamieta, ak sa deklarujú potreby celku. Praktické riešenie úloh však naráža na rôzne formy konzervativizmu, lokálpatriotizmu, presadzovanie regionálnych, či iných záujmov, národných alebo štátnych, čo z hľadiska vývoja celku vedie k vzniku najrozličnejších problémov, ktoré objektívne sťažujú jeho pohyb. To nie je pragmatizmus založený na ignoranstve, nevedomosti a podobných javoch, ale nedostatku morálnej odvahy a vôle prebojovať existujúce poznanie do komplexu spoločenského života.

Iným nebezpečenstvom je voluntarizmus, ktorý súvisí s tým, že mnohí jednotlivci i vedúci hospodárski pracovníci nechcú rešpektovať dosiahnuté poznanie v oblasti spoločenských, prírodných i technických vied, čo v súčasnosti nemôžeme pokladať už len za morálny nedostatok, ale čo sa premieta nedobрым spôsobom aj do politickej praxe. Vzniká nielen z nerešpektovania poznaných zákonitostí, ale jednoducho z ignorantstva, čo dnes treba pokladať za mimoriadne závažný morálny (v niektorých profesiách aj politický a právny) defekt.

Ľudská činnosť je síce determinovaná určitým existujúcim mechanizmom, avšak tento mechanizmus možno zmeniť koordináciou činnosti. Projekt, resp. koncept tejto zmeny nemožno dnes vypracovať bez teoretickej vedy, a nemožno ho realizovať bez strany, štátu, hospodárskych

a spoločenských organizácií, ani bez účasti najširších ľudových mäs, teda bez subjektívneho činiteľa. Ten musí siahnuť po teórii, ktorá je ideálnym projektom nastávajúceho procesu a v tomto smere rozvíjať svoju činnosť, ak má byť najracionálnejšia a najefektívnejšia. Bez pochopenia teórie a jej uplatňovania sa nemožno celkom vyhnúť ani iracionálnym momentom a určitej živelnosti, ktorá vznikne v spoločenskom pohybe, vzájomnej závislosti, a schopnosti interakcie zúčastnených subjektov.

V tomto zmysle nemožno skúmať len fakty života, ako sa ukazujú v objektívne fungujúcom mechanizme. Je to len jedna dôležitá forma objektivity, ktorá existuje v spoločenskom živote. Rovnako dôležitá je však i druhá jej forma, ktorá sa dotýka morálnej oblasti a spočíva v nevyhnutnosti dodržiavať určité kroky, riešenia, postupy, opatrenia, zásady, predpisy, zákony a normy, ak majú byť dosiahnuté ciele, ktoré si spoločnosť vytyčuje v hospodárskej, politickej a sociálnej oblasti. Vzhľadom na dosiahnutie cieľov treba vychádzať z daného stavu tak, aby sa vytvorili najefektívnejšie formy konania ľudí, ktoré povedú k dosiahnutiu týchto cieľov. Treba na jednej strane rešpektovať a zároveň rozvíjať celý systém motivácií a záujmov, brať do úvahy vývoj potrieb a iniciatív, aby konanie subjektov bolo efektívne a účelné a v budúcnosti mohli byť ciele dosiahnuté. Vyžaduje si to častejšie všímať teleologické aspekty činnosti, ktorým sa doteraz venovala iba minimálna pozornosť. Nejde tu len o presadzovanie triednych záujmov, ktoré v marxizme-leninizme predstavujú celospoločenský záujem, ale treba brať do úvahy aj existujúce globálne problémy, strategické otázky zachovania mieru, ktoré sa budú premietiť do politiky rešpektujúcej objektívne zákonitosti a potreby vývoja celku, to znamená: socialistického spoločenstva i sveta.

Poznanie týchto zákonitostí v spoločenských, prírodných a technických vedách slúži ako argumentačná báza pre tvorbu politiky i pre tvorbu morálnych postojov. To je reálne postavenie vedy vo vzťahu k politike a morálke a reálna požiadavka zameraná na hlavné úlohy vednej politiky. Či to politika bude alebo nebude rešpektovať, to nie je iba záležitosťou vedy samotnej a jej vysokej autority v otázke pravdy, ale závisí aj od celého množstva iných okolností. Faktom však je, že politika, ktorej ide o efektívne riadenie spoločnosti, sa musí opierať o výsledky vedy, lebo inak by jej hrozil bezbrehý pragmatizmus, a predovšetkým to, že sa nenaplnia ani v kvantitatívnom a už vôbec nie v kvalitatívnom ohľade tie ciele, ktoré si stavia spoločnosť (a ľudstvo vôbec).

Sme už dlhšie svedkami kritiky určitých nedostatkov v oblasti spoločenských vied. Vyplyvajú nielen zo systému vedeckej práce v spoločenských vedách, ale sa dotýkajú aj morálnej stránky vecí, pretože ide o úsilie vyporiadať sa s riešením celého množstva teoretických problémov, schopnosti alebo neschopnosti, morálneho presvedčenia, potreby alebo odvahy hovoriť o problémoch otvorene a ochotne bojovať za ich pozitívne riešenie a presadenie v spoločenskom živote. To isté sa týka aj riadiacej a organizačnej sféry, ktorá má byť celkom intímne oboznámená s pozna-

ním, ktorým disponuje dnešná veda. Ako to dosiahnuť, je druhá stránka veci, obsahuje však tiež celkom výrazný morálny a politický aspekt.

Morálna a politická zodpovednosť vyplýva z dvoch dôležitých stránok vedeckej činnosti: z potreby vytvárať adekvátne konceptuálne schémy, návrhy projektov, odporúčania, na základe ktorých možno meniť, prípadne prijímať politické rozhodnutia. Morálna zodpovednosť súvisí s odvahou vypracovávať takéto koncepty, lebo všetko nové je spojené s kritikou starého, zastaraných riadiacich a organizačných schém, dotýka sa to ľudí, ktorí z rôznych dôvodov a celkom oprávnené sa tešili autorite. Morálny a politický aspekt je ukrytý aj v istom tendovaní ľudského myslenia k metafyzike a ku konzervativizmu, ktoré môže prekonať len neustálym uvedomovaním si revolučnej povahy dialektickej metódy. Na druhej strane morálny aspekt súvisí s ochotou a odhodlanosťou vedcov i ľudí v praxi urobiť všetko, čo je v ich silách, aby našli najefektívnejšie metódy, ktorými možno dosiahnuť ciele, vyjadrené v politických dokumentoch. Pre tvorbu objektívnych faktov je vždy potrebná viera v tvorivé sily, zdravý optimizmus a dobrá morálna a politická atmosféra v spoločnosti, a nie „nepriebojnosť myslenia, alebo nedostatok občianskej statočnosti, bez ktorej nikto nemôže byť skutočným vedcom, i nechť púšťať sa do štúdia naliehavých problémov rozvoja... spoločnosti“ [4, s. 6].

Dnes sa už vo svete hovorí o novej etape vedecko-technickej revolúcie, ktorá sa spája s revolúciou v mikroelektronike, revolúciou v informáciách alebo sa nazýva druhou infromatickou revolúciou. Objektívne vyvoláva dôležité štrukturálne zmeny v materiálno-technickej základni spoločenskej výroby a vytvára z elektroniky vedúcu oblasť vedecko-technického pokroku. Týchto skúseností si musíme byť vedomí aj my, a musíme nám byť jasné, že nebudeme môcť ísť po tej istej línii, po ktorej išiel kapitalizmus. Ak budeme iba doháňať kapitalizmus, tak ho nikdy nedobehneme. Situácia vyvoláva potrebu novátorských prístupov, iným spôsobom kladených otázok. Odpovede na ne budú určovať modus vedecko-technických riešení, stimulovať tvorivé hľadanie a zvyšovať autoritu a tvorivosť vedy pri riešení problémov nielen v abstraktno-logickej rovine, ale aj v konkrétnej praxi.

K tomu smerujú najnovšie uznesenia prijaté na XXVII. zjazde KSSZ i XVII. zjazde KSČ a KSS. „Vypracovali sme vedecky zdôvodnenú stratégiu urýchlenia a jasne si pritom uvedomujeme, že prílišné náhlenie sa alebo živelnosť v utváraní predstáv o budúcnosti nie sú o nič menej nebezpečné ako ľahostajnosť a dogmatické deformácie“ [2, s. 3]. Abstraktno-logická, čisto teoretická obhajoba reálneho socializmu je úplne nedostatočná. Etapa, ktorú prežívame, zaväzuje klásť si vyššie ciele v dosahovaní vyššej produktivity práce, zdokonaľovaní funkčných mechanizmov, schopných aktivizovať a uvádzať do života socialistické princípy a ideály, z ktorých vyrastajú nové vzťahy k práci a taký spôsob života a riešenia každodenných ľudských problémov, ktoré budú príkladom pre všetkých

svojou spravodlivosťou a krásou a ktoré budú vyvolávať údiv a želanie našich potencionálnych spojencov na celom svete ísť cestou mieru, demokracie a socializmu. V tom je hlboká morálna hodnota princípov, ktoré vyplývajú z vedy, sú vedecky zdôvodnené a ktoré možno realizovať len v spojení s ňou.

LITERATÚRA

1. Prejav generálneho tajomníka ÚV KSSZ Michaila Gorbačova na Všeľvázovej porade vedúcich katedrií spoločenských vied na sovietskych vysokých školách. In: Pravda, orgán ÚV KSS 2. októbra 1986.
2. Prejav generálneho tajomníka ÚV KSSZ Michaila Gorbačova na zasadnutí ÚV KSSZ 27. januára 1983: O prestavbe a kádrovej politike strany. In: Pravda, orgán ÚV KSS dňa 28. januára 1987.
3. Prejav súdruha Lubomíra Štrougala na celoštátnom aktíve o zabezpečení uznesenia 4. zasadania ÚV KSČ dňa 27. 1. 1987 v Prahe: Naliehavá potreba novej kvality sociálno-ekonomického rastu.
4. Prejav s. Jegora Ligačeva, člena politického byra a tajomníka ÚV KSSZ na porade vedúcich katedrií spoločenských vied na sovietskych vysokých školách. In: Pravda, orgán ÚV KSS 3. októbra 1986, s. 6.

НАУКА, МОРАЛЬ И АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОБЩЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ

Милан Штефанко

Осуществление стратегии ускорения экономического и социального развития ставит вопрос о движущих силах, способных осуществлять конструктивное решение поставленных ею задач. Это касается формирования мировоззренческих позиций, ценностной ориентации и моральных норм. Речь идет о повышении эффективности и значения субъективного фактора, в котором развитие морального сознания касается борьбы против тенденций возникновения и воспроизводства антиобщественных явлений и развития положительных качеств у всех трудящихся, способствующих выполнению общественных задач. Их решение связано с использованием науки в процессе ускорения, и их можно успешно выполнить, если они станут и делом обыденного сознания. Глубокие революционные изменения в общественном движении требуют ускорения развития не только самой науки, но и существенных изменений в отношении общественности к ней. В настоящее время сфера управления требует вместо накопления частичного познания, концентрированного в специальных науках, синтетических выводов, рекомендаций и прогнозов.

В этой связи автор обращает внимание на опасность прагматизма и волюнтаризма, которая может возникнуть из-за недостаточной развитости научного познания или пренебрежительного отношения к нему.

WISSENSCHAFT, MORAL UND AKTUELLE PROBLEME DER GESELLSCHAFTLICHEN ENTWICKLUNG

Milan Štefan ko

Das Verwirklichen der Strategie der Beschleunigung wirtschaftlicher und sozialer Entwicklung wirft die Frage auf nach den Triebkräften, die fähig sind die konstruktive Lösung von Aufgaben die aus ihr hervorgehen durchzusetzen. Dieses betrifft die

Bildung von weltanschaulichen Haltungen, Wertorientierung und Moralnormen. Es geht um die Erhöhung der Effektivität und Bedeutung des subjektiven Faktors, in welchem die Entwicklung des Moralbewusstseins mit dem Kampf gegen die Tendenzen des Entstehens und der Reproduktion antisozialer Erscheinungen und mit der Entwicklung positiver Eigenschaften bei allen Werktätigen zusammenhängt, die zur Erfüllung gesellschaftlicher Aufgaben beitragen. Ihre Lösung ist mit der Anwendung der Wissenschaft im Prozess der Beschleunigung verbunden und sie lassen sich erfolgreich erfüllen, wenn sie zur Angelegenheit des alltäglichen Bewusstseins werden. Die tiefgehenden revolutionären Veränderungen in der gesellschaftlichen Bewegung erfordern nicht nur die beschleunigte Entwicklung der Wissenschaft selbst, sondern auch wesentliche Änderungen im Verhältnis der Gesellschaft zu ihr. Die Entscheidungssphäre benötigt heute anstelle der Sammlung spezialwissenschaftlicher Teilerkenntnisse, synthetische Schlussfolgerungen, Empfehlungen und Prognosen. In diesem Zusammenhang macht der Vf. auf die Gefahr des Pragmatismus und Voluntarismus aufmerksam, die aus der ungenügenden Entwickeltheit der wissenschaftlichen Erkenntnis oder aus Haltung der Ignoranz ihr gegenüber entstehen können.